

Ayakta Kalmak ile Hareket Olmak Arasında

İstanbul'da gıda toplulukları ve tüketim kooperatiflerinin çoklu kriz deneyimi

Orkun Doğan · Doç. Dr. Oya İktil Selçuk · Doç. Dr. Candan Türkkân

Bu özet, aynı başlıklı araştırma raporuna dayanır. Raporun tamamı, kaynakçası ve İstanbul alternatif gıda inisiyatifleri envanteri için rapora buradan ulaşabilirsiniz: <https://sp.ozyegin.edu.tr/istanbulda-gida-topluluklari-ve-tuketim-kooperatiflerinin-coklu-kriz-deneyimi/>

Ortak bir hasattan kapanan kapılara

2019'un sonunda İstanbul'daki on üç gıda oluşumu ortak bir alım planladı: Kars'ta iki küçük üreticiye yerel tohumdan bir buçuk ton mercimek üretirilecek, ürün oluşumların birlikte kurduğu bir lojistik ağıyla dağıtılacaktı. Plan tuttu: mercimek üretildi ve ortak ağ üzerinden dağıtıldı. Bu deneme, alanın yükseliş yıllarındaki arayışını özetliyor: tek başına hiçbir oluşumun üstlenemeyeceği bir işi birlikte yapmak, üretimi üreticiyle önceden planlamak ve kentin gıdasını piyasanın dışında örgütlemenin yollarını aramak.

2010'ların ortasından itibaren, özellikle on yılın ikinci yarısında, İstanbul'da gıda toplulukları ve tüketim kooperatifleri hızla çoğaldı. Amaçları yalındı: küçük ve örgütlü üreticiden doğal, sağlıklı gıdayı aracasız ve adil koşullarla almak, bunu yaparken mahallede bir karşılaşma ve dayanışma alanı açmak. Zamanla ortak bir ilke dili de oluştu: iyi ve adil gıdaya erişimi bir hak olarak tanımlamak, üreticiyle doğrudan ve güvene dayalı bir ilişki kurmak, ekolojik üretimi üretici ziyaretleri ve katılımcı doğrulamayla desteklemek, dükkânı ya da dağıtım noktasını mahallenin ortak alanına dönüştürmek. Gıda egemenliği, agroekoloji ve gıda hakkı bu oluşumlarda bir tartışma başlığı olmaktan çıkıp haftalık sipariş listelerine, üretici ziyaretlerine ve nöbet çizelgelerine dönüştü.

2020 baharında pandemiyle birlikte bu oluşumlara ilgi bir anda arttı. Kooperatiflerin dükkân önlerinde sıralar oluştu, sosyal medya üzerinden çok sa-

yıda yeni kişi kapılarını çaldı. Bir kooperatif temsilcisi o günleri "birden talep patlaması" diye anlatıyor. Oysa kentin gıda tedariki çökmemişti; insanları kooperatiflere yönelten, gıdanın kaynağına, üretim koşullarına ve aracılık zincirine duyulan güvensizlikti. Aynı yaz yapılan görüşmelerde kooperatifler bu ilginin örgütlenmesi, yeni kooperatifler kurulması, tedarik ağlarının ve stok imkânlarının geliştirilmesi gerektiğini söylüyordu. İlgi hızla yükseldi; onu kalıcı bir örgütlülüğe çevirecek altyapı ise aynı hızla kurulamadı.

Sonraki yıllarda kentin farklı mahallelerindeki tüketim kooperatifleri birer birer dükkânlarını kapattı, faaliyetlerini askıya aldı ya da tasfiyeye girdi; gıda topluluklarının çoğu dağıldı. Bazıları kamuoyuna veda metinleri yazdı, bir kısmı sessizce kepenk indirdi. Kadıköy Kooperatifi kapanış notuna şu cümleyi koymuştu: "kooperatifimizi kapatıyoruz ama biliyoruz ki hikâyemiz burada bitmiyor." Bu rapor özeti, o hikâyenin nasıl sürebileceğini sormak için yazıldı.

Soru: geçici bir fırtına mı, yapısal bir gerilim mi?

Geri çekilmenin nedeni, bu oluşumları var eden ihtiyacın ortadan kalkması değildi. Kronikleşen enflasyon, sağlıklı gıdaya erişimdeki eşitsizlik ve küçük üreticinin geçim sıkıntısı derinleşiyor. İhtiyaç büyürken kolektif kapasitenin daralması, araştırmanın yönlendirici sorusunu doğurdu: Bu geri çekilme geçici bir kriz döneminin izi mi, yoksa bu örgütlenme biçiminin kuruluş koşullarında tohumlanan

yapısal bir gerilimin dışavurumu mu? Bu alandaki araştırmalar çoğunlukla kuruluş dönemlerine ve ayakta kalan örneklerle yöneldi; dağılma süreçleri görece az incelendi. Bu araştırma, kapananları da hikâyenin içine almayı seçti.

■ Nasıl baktık?

Özyeğin Üniversitesi Toplumsal Etki Tohumlama Programı'nın desteklediği araştırma, Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi ve Özyeğin Üniversitesi Sürdürülebilirlik Platformu ortaklığında yürütüldü. İlk adım, 2000 sonrasında İstanbul'da faaliyet gösteren ya da göstermiş alternatif gıda inisiyatiflerini kapananlarıyla birlikte listeleyen, kent ölçeğinde bir envanterdi. Envanter araştırmacıların alan deneyimine, ticaret sicili kayıtlarına ve geniş bir belge taramasına dayanıyor: oluşumların web siteleri ve sos-

yal medya hesapları tarandı, haklarında çıkan haberler ve söyleşiler derlendi, kuruluş manifestoları, ilke belgeleri ve varsa kapanış duyuruları incelendi. Ardından, Mayıs-Aralık 2025 arasında faal, dönüşmüş ve kapanmış 26 oluşumdan 31 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapıldı. Son olarak Mart 2026'da Adil Gıda Topluluğu iş birliğiyle, ön bulguların alanın kendi aktörleriyle tartışıldığı ve 36 kişinin katıldığı bir çalıştay düzenlendi.

Araştırmacılar bu hareketin farklı dönemlerinde gönüllü ya da aktif katılımcı olarak yer aldı; bu yakınlık sahaya erişimi kolaylaştırdı, analitik mesafenin sürekli gözetilmesini de gerektirdi. Taslak rapor yayımdan önce görüşmecilerle ve çalıştay katılımcılarıyla paylaşıldı, gelen geri bildirimler metne işlendi. Görüşmeciler anonimdir; adı geçen oluşumlara ilişkin bilgiler kamuya açık kaynaklardan gelir.

■ BİR BAKIŞTA

72

kayıtlık envanter

İstanbul'da 2000 sonrası alternatif gıda inisiyatifleri

60

oluşum çözümlendi

2004-2025 arasında kurulan gıda topluluğu, kooperatif girişimi ve kooperatif

18 / 60

bugün faal

Ekim 2026 itibarıyla

31 / 60

2017-2020'de kuruldu

Kuruluşların yarısından fazlası bu dört yılda

7 / 12

kuruluş / kapanış

2021-2025 döneminde kurulan ve kapanan oluşumlar

26 / 31

oluşum / görüşmeci

Mayıs-Aralık 2025 görüşmeleri; Mart 2026 çalıştayına 36 kişi katıldı

■ Ne bulduk?

1 Hızlı ve heyecanlı bir yükseliş, sessiz bir geri çekilme

Envanter birbirini izleyen dalgalar gösteriyor. İlk örnekler 2000'lerin ortasından itibaren ağırlıklı akademi ve ekoloji hareketi çevrelerinde, üniversite kampüsü ya da dernek gibi kurumsal korunakların içinde doğdu. İkinci dalgayı Gezi sonrası mahalle forumları besledi. 2017-2020 arasındaki üçüncü dalga ise kayıtların yarısından fazlasını üretti. Bu yükseliş hızlı olduğu kadar heyecanlı, görünür ve arayış içindedi. Önce kentin merkezi ve görece varlıklı semtlerinde, var olan toplumsal mücadele ve dayanışma örgütlenmeleriyle iç içe gelişti; oluşumlar birbirinden el alarak, birbirinden öğrenerek çoğaldı. Siyasal hareketleri de refleks geliştirmeye zorladı: kimi parti, mahalle örgütü ve hareket, adil gıda meselesini düşünmeye, bu alanda eyleme ve örgütlenmeye

yöneldi. Ortak öğrenme ve ortaklaşma çabası somut biçimler aldı: toplulukların ilkelerini ve doğrulama yöntemlerini tartıştığı gıda toplulukları çalıştayları, ortak siparişler, üretici listelerinin yeni kurulan oluşumlarla paylaşılması, ortak lojistik arayışları ve 2019 yerel seçimlerinin ardından yerel yönetimlere yönelik ortak talepler oluşturma çalışmaları.

Sonrası daha sessiz geçti. Ekonomik zorlanmalar, iç çatışmalar ve ayrılıklar, örgütlenme sorunları, dalaran siyasal alan, dükkâncılaşma, içe kapanma ve mahalleyle bağın zayıflaması birbirine eklendi. 2021'den sonra yeni kuruluşlar belirgin biçimde seyrekleşirken kapanışlar sürdü; bugün 2004'ten bu yana kurulan oluşumların yaklaşık üçte biri faal. Kapanışların önemli bir bölümü kamuya duyurulmadı; kimi oluşumların sona erdiğini bir veda metninden değil, sosyal medya hesaplarının hareketsizleşmesinden ya da görüşmelerden öğrenebildik.

2 Belirleyici olan biçimden çok çoğalma modeli

Yaygın kanı, tüzel kişiliği olmayan enformel toplulukların daha kırılğan olduğu yönünde. Veri bu kanıyı doğrulamaktan çok koşullandırıyor. Kapanan gıda topluluklarının büyük bölümü, mahalle mahalle çoğalan ama lojistik ve idari yükünü merkezî bir kooperatife devreden tek bir ağa aitti; bir araya gelme işlevi zayıfladığında bu toplulukların kendilerini yeniden kuracak bağımsız bir işleyişi yoktu ve ağ tümüyle dağıldı. Bu ağın dışındaki toplulukların ise yarısından fazlası hâlâ faal; yerel birimlerin kendi işleyişini yürüttüğü ağlarda da çekirdek birimler ayakta kaldı. Kayıt sayıları küçük olduğundan bu bulgu bir kesinlik değil, bir eğilim olarak okunmalı: merkezîleşmenin sağladığı verimlilik, zor zamanlarda bir kırılğanlığa dönüşmüş görünüyor.

3 Kooperatif mali olarak batmadan önce anlam olarak tükeniyor

Saha verisinde tekrar eden bir süreç öne çıkıyor: bir dükkân açılıyor; stok, muhasebe, nöbet ve vergi işleri sınırlı gönüllü enerjisini yutmaya başlıyor; yürüyüşlere ortak pankartla katılmak, grevleri desteklemek, atölye ve söyleşi düzenlemek gibi işler önce seyrekleşiyor, sonra bitiyor. Faaliyetin anlamı daraldıkça katılım çekiliyor, iş yükü birkaç kişinin omzunda kalıyor; o kişiler de yorulduğunda yapı, çoğu kez bir kapanış kararı bile alınmadan duruyor. Kapanışların büyük bölümünde mali çöküş nedenin kendisi değil, önceden başlamış bir çözülmenin son halkası; bu yüzden mali tablo bozulduğunda müdahale için genellikle geç kalınmış oluyor.

“dükkânla birlikte, o perakendeyle birlikte, dükkâncı olduk maalesef”

SAHA GÖRÜŞMESİ

4 Mümkün kılan eksen, dağıtan eksen

Oluşumlar kentin belirli bir kesitinde kök saldı; kayıtların yaklaşık yarısı Kadıköy, Beyoğlu ve Şişli’de. Bu ilçeler eğitilmiş ve politik olarak örgütlü bir nüfusu barındırıyor; aynı zamanda kira baskısının ve mahalle demografisindeki değişimin en hızlı yaşandığı yerler. Bir görüşmeci mahallesinden “kalıcıların uzaklaştığını” anlatıyor. Kentin batı ve kuzey yakasındaki Esenyurt, Beylikdüzü, Küçükçekmece ve Silivri gibi geniş nüfuslu ilçeler ise envanterde yalnızca birer kayıtla yer alıyor. Çalıştayda bir katılımının hatırlattığı gibi, bu mahalleler örgütsüz değil:

orada gıdanın dolaşımını hemşehri dernekleri, cemaatler ve tarikatlar, “maddi ve manevi kaynakları bizden kat kat hızlı dağıtan” biçimde çoktan örgütlemiş durumda.

■ Kırılğanlığın ve dirençliliğin zemini

Görüşmecilerin hiçbiri son beş yılı tek bir nedenle anlatmadı. Kronikleşen enflasyon işletme sermayesini her alım-satım döngüsünde eritti: “aldığın malzemeyi yerine koyamıyorsun; sattığın malzemeyi yerine koyamıyorsun.” Pandemi yüz yüze buluşmayı kesti. Kira artışı ve kentsel dönüşüm sabit maliyetleri yükseltip mahalleyi dağıttı. Siyasal iklim üniversite ve belediye gibi kurumsal korunakları öngöremez kıldı. 6 Şubat 2023 depremleri ise dayanışmayı hızlandırırken zaten dar olan gönüllü havuzunu bir kez daha zorladı. Ne var ki bu koşullar bütün oluşumlar için ortaktı, sonuçlar değil. Farkı, oluşumların iç yapısında ve dayandıkları destek ilişkilerinde aramak gerekiyor.

Kırılğanlık dört yerde birikti. İlki finansal ve örgütsel kapasite: çoğu oluşum kuruluş sermayesi olmadan, üyelerin katkısıyla döndü; önceden ödeme alan modeller enflasyon karşısında kilitlendi, gönüllüler değiştikçe işleyişe dair bilgi de kayboldu. İkincisi gönüllülük ve bakım emeği. Dağılmış bir kolektifin temsilcisi nedeni iş yükünden çok bir bakım eksikliğine bağlıyor; tükenmişlik burada bireysel bir dayanıklılık sorunu değil, kurulamamış bir kolektif bakım düzeninin sonucu. Üçüncüsü mevzuat: kâr amacı gütmeyen bir tüketim kooperatifi ticari bir şirketle eşdeğer yükümlülük taşıyor, yönetim kurulu üyeleri kişisel cezai sorumluluk üstleniyor ve sorumluluk almaya istekli kişi sayısı azalıyor. Dördüncüsü kurumsallaşmamış yataylık: resmî bir yetki dağılımı olmayınca bilgiye ve zamana sahip olanlar fiilî karar merkezine dönüşüyor ve bir görüşmecinin deyişiyle sonunda “hep üç kişi konuşuyor.”

“birbirimizin ihtiyaçlarını göremedik dava uğruna”

SAHA GÖRÜŞMESİ

Dirençlilik de vardı ve farklı kaynaklardan beslendi. İlki kurumsal destekti. Bir üniversite, iş yeri, sendika ya da meslek örgütüyle bağlı olan kooperatifler bu sayede giderlerini düşürebildi ya da paylaştırebildi, sıkıştıklarında destek alabildi. Bu destek kiminde düşük ya da hiç ödenmeyen bir kira, kiminde muhasebe desteği, kiminde lojistik ve depolama kolaylığı olarak somutlaştı. İkincisi hemşehrilik bağla-

rıydı: belirli bir yörenin üreticilerini kentteki hemşehrileriyle buluşturan kooperatifler, bu ağları hem bir destek mekanizması hem de sürekliliği olan bir talep tabanı olarak kullanabildi. Üçüncüsü, oluşumun daha büyük bir siyasal örgütlenmenin mahalli ya da tematik bir çalışma alanı olarak kurulmasıydı. Bu durumda gereken emek örgütün gönüllülerinden karşılanabiliyor, satış noktası ya da depo örgütün başka mekânlarına taşınabiliyor, örgütün başka illerdeki tabanından piyasa ilişkilerinin dışında ürün tedarik edilebiliyor ya da oraya ürün satılabiliyordu. Aynı bağ bir kırılmalık kaynağıydı da: gönüllülük örgütsel bir yükümlülüğe dönüşebiliyor, gıda örgütlenmesi siyasal yapının kendi performansına ve iç çatışmalarına bağımlı hâle gelebiliyordu.

Gönüllülüğün sınırını kabul edip kısmi ücretli istihdama geçen yapılar da daha sağlam durdu; bir temsilci bu geçişi “gönüllülükle gidecek bir model götürmez” diye anlatıyor. Üretimin içinde konumlanan kooperatifler hem maliyetin oluştuğu yere müdahale edebildi hem de ekolojik ve adil üretim iddialarını bir beyandan tanıklığa dönüştürdü. Kriz anlarında ise oluşumlar en yüksek koordinasyon kapasitelerini gösterdi: pandemide askıda gıda düzenekleri kuruldu; 6 Şubat depremlerinin ardından bir kooperatif afet bölgesindeki üreticilerden yaklaşık altı tır ürünü kente taşıdı, mahalle mekânları birkaç gün içinde yardım toplama ve dağıtım merkezine dönüştü.

Bu mekanizmaların önemli bir bölümü, oluşumun kendi yapısının dışındaki bir desteğe ya da gönüllü emeğin yoğunlaştırılmasına yaslanıyordu. İki de kendiliğinden yenilenmeyen kaynaklar. Destek veren yapının tutumu ya da gücü değiştiğinde destek kesiliyor; gönüllü emeğin yoğunlaştırılması ise bilançoda iz bırakmadan insanların zamanını, enerjisini ve bağlılığını tüketiyor. Oluşumların toplamını taşıyacak ortak depo, ortak lojistik ve üst örgütlenme ise defalarca gündeme geldiği hâlde kurulamadı. Çalıştayda aktarılan bir deneyim tıkanmanın ölçeğini gösteriyor: tüketim kooperatifleri yaklaşık bir yıl boyunca akşam toplantılarında üst örgütlenmeyi tartıştı; süreç, her kooperatiften beşer bin lira katkı toplanamadığı için sonuçsuz kaldı.

Araştırmanın yönlendirici sorusuna verdiğimiz yanıt bu nedenle bir tercih değil, bir ilişki tanımı: konjonktürel kriz, yapısal gerilimin nedeni değil, onu açığa çıkaran koşul oldu. Çoklu kriz bir stres testi gibi işledi ve yük altında hangi taşıyıcı ögenin kırıldığını gösterdi. Gerilimlerin bir kısmı örgütlenme biçiminin kendi varsayımlarından geliyor:

gönüllülüğün süresiz sürdürülebileceği, yataylığın kendiliğinden işleyeceği, dükkânın siyasal iddiayı taşıyabileceği. Bunlar örgütsel tercihlerle azaltılabilir. Bir kısmı ise oluşumların denetimi dışında: küçük üreticiyi tasfiye eden tarım politikaları, kâr amacı gütmeyen yapıyı şirketle eşitleyen mevzuat, kolektif girişimlere kredi kanallarını kapatan finans sistemi. Bir görüşmecinin benzetmesiyle bu, “bir şelaleye karşı kürek çekmek.” Dirençlilik böylece bir erdem olarak değil, bedeli olan ve sürdürülebilirliğe dönüşemediğinde kendini tüketen bir kapasite olarak görünüyor.

■ Başarısızlık mı, birikim mi?

Görüşmelerin sonunda yaşanan bir yenilgi ya da başarısızlık olarak görüp görmediklerini sorduk. Hiçbir görüşmeci deneyimini basitçe başarısızlık olarak tanımlamadı; ama savunmacı bir başarı anlayışına da sığınmadı. Kapanmış bir kooperatifin temsilcisi ayrımı şöyle kuruyor: “yenilgi hissi var, ama yenilgi hissi yaptığımız işi başaramadığımızın yenilgi hissi değil; daha fazla direnememekten dolayı.” Çalıştayda bir katılımcı “başarısızlık” yerine “çuvalama” sözcüğünü önerdi: başarısızlık piyasanın dışarıdan dayattığı bir ölçüte göre verilen bir yargıdır; çuvalama ise ancak grubun kendi önüne koyduğu ilkelerle birlikte düşünülebilir.

Bu bakışla alan, kendi büyük hedeflerinin gerisinde kalsa da kalıcı izler bıraktı. Mahalle ölçeğinde, gönüllü emeğe dayanan ve siyasal iddia taşıyan bu deneyim, Türkiye’de yeni nesil kooperatifçilik tartışmalarına somut bir katkı sundu. Birlikte çalışılan üreticilerin bir kısmı örgütlü üretime geçti, kendi pazarına ulaştı: “Yapmadıkları ürünleri denediler. Hiç üretmedikleri şeyleri ektiler. Pazara çıkmayı öğrendiler.” Katılımcı onay pratiği, tekil oluşumların değil alanın ortak birikimi hâline geldi. Parçalı ve dağınık da olsa bir arşiv, bir külliyat üretildi: manifestolar, ilke metinleri, üretici formları, değerlendirme yazıları ve kapanış metinleri. Bugün adil gıda ilkesi ve talebiyle farklı bağlamlarda yeniden bir araya gelen inisiyatifler ve örgütlenmeler, özellikle üniversitelerde, bu birikimden besleniyor.

Bu izler kendiliğinden kalıcı değil. Birikimin aktarımı bugün kurumsal bir mekanizmaya değil, kişisel sürekliliklere ve tesadüfe dayanıyor; her sessiz kapanışla birlikte, nasıl yapıldığına dair bilgi de kayboluyor. Raporun ekindeki envanter, bu kaybın önüne bir ölçüde geçmek için tutulan ve oluşumların katkısıyla düzeltilmeye açık bir kayıt olarak tasarlandı.

■ Kendi teşhisini koymak: öz-değerlendirme

Çalıştayda bir kooperatif temsilcisi, tartışmanın başarı ve başarısızlık ekseninde değil, “örgütlenmenin neresindeyiz” sorusu üzerinden kurulmasını önerdi. Çözülme çoğu vakada mali tablo bozulmadan önce başladığına göre, oluşumların kendi durumlarını çok daha erken okuyabilmesi gerekiyor. Saha verisi bunun işaretlerini veriyor: gelirin tek bir kaynağa bağlanması; toplantı gündeminin ilkesel tartışmalardan operasyonel işlere daralması; aynı kişilerin sürekli aynı işleri üstlenmesi; yeni katılımın durması; kurucu kuşakla sonradan gelenler arasındaki mesafenin açılması.

Raporun ekinde, Avrupa’daki topluluk destekli tarım ağlarının ViVid projesi kapsamında geliştirdiği öz-değerlendirme aracından uyarlanan ve bu araştırmanın bulgularıyla genişletilen taslak bir araç yer alıyor. Araç bir oluşumun durumunu altı eksenle ele alıyor: dönüştürücü iddia, iktisadi işlerlik, örgütsel esenlik, kamusalılık, örgütlenme ve dayanışma, süreklilik ve birikim. Önermeler puanla değil üç renkle değerlendiriliyor: yeşil sağlam, turuncu kabul edilebilir ama kırılabilir, kırmızı gerilim ya da iyileştirme ihtiyacı. Yanıtlar yönetim, gönüllüler ve üyeler tarafından ayrı ayrı verilir karşılaştırılıyor; değerlendirme, her biri için bir sorumlu ve tarih belirlenen üç öncelikli sonuçlanıyor.

Aracın değeri, ölçütü piyasadan değil oluşumun kendi önüne koyduğu ilkelerden almasında ve yanıtların ortalamasından çok katılımcılar arasındaki anlaşmazlıkları tartışmaya değer saymasında yatıyor; “çuvallama” tartışmasının pratikteki karşılığı da budur. Sınırları da açık. Araç henüz oluşumlarla birlikte sınanmadı. Bir yapının kendi durumu hakkında dürüst konuşabildiği bir alan açmayı gerektiriyor; bu, teknik değil siyasal bir tercih. Zaman ve kolaylaştırma emeği de istiyor: Avrupa’da benzer araçlar çoğunlukla koordinasyon personeli bulunan ağ örgütleri eliyle yürütülüyor. Araç bir karne olarak değil, bir oluşumun nereye doğru gittiğini okumak için kullanıldığında anlam kazanır.

■ Ne yapılmalı? Örgütlenme ihtiyacı ve kamu politikası

Bir görüşmeci, kooperatif aracılığıyla uygun fiyata bulduğu bir peyniri komşusuna önerdiğini anlatıyor. Aldığı yanıt kısa: “abla, aylardır peynir almıyoruz ki biz.” Bu karşılaşma raporun en zor çıkarımını özetliyor. Adil ve iyi gıdaya erişimi bir hak olarak ta-

nımlayan oluşumlar, bu hakkı en çok ihtiyaç duyanlara ulaştıramıyor. Bu ahlaki bir eksiklik değil, yapısal bir sınır: agroekolojik üretimin maliyeti ile kent yoksulluğunun alım gücü arasındaki fark, aracıyı ortadan kaldırarak kapatılamayacak kadar büyük. Bu fark ancak gıdaya erişim bir sosyal politika alanı olarak tanımlandığında kapanabilir. Oluşumların kendi içindeki dayanışma düzenekleri kamusal yenden dağıtımın tamamlayıcısı olabilir; yerine geçemez.

“abla, aylardır peynir almıyoruz ki biz”

SAHA GÖRÜŞMESİ

Oluşumlar için

Gönüllülüğü emek düzeninin tamamı olarak değil, yönetim ve denetim işlevi olarak konumlandırmak; gündelik işleyişin sürekliliğini kısmi ücretli emekle güvenceye almak. Bakım, arabuluculuk ve iş yükü paylaşımı mekanizmalarını kriz anında değil kuruluş anında kurmak. Çoğalırken her yerel birimin kendi işleyişini kurmasına alan açmak. Olası bir kapanışa da hazırlıklı olmak: arşivin, üretici listesinin ve ölçütlerin devrini ve bir kapanış metnini içeren bir protokol, birikimin kaybolmamasının en basit güvencesi.

Oluşumlar arasında

Bulguların en güçlü işaret ettiği eksiklik, oluşumlar ile yerel yönetimler arasında kalan ağ düzeyi. Bu katmanın en görünür işlevi ortak lojistik ve depolama, ama aynı zamanda en sermaye yoğun olanı. Daha az maliyetli işlevler beklemeden başlatılabilir: ortak ilkelerin yazılı bir şarta bağlanması ve adın korunması, katılımcı onay sisteminin ağ düzeyinde yürütülmesi, arabuluculuk için bir akran havuzu, düzenli akran öğrenmesi buluşmaları ve kapanan oluşumların birikimini kayda geçiren ortak bir arşiv. Kars’tan gelen mercimek, ortak alım ve lojistiğin bile küçük ölçekte yapılabildiğini gösterdi; eksik olan, bu işleri süreklileştirecek koordinasyon emeği. Koordinasyon emeğinin nasıl finanse edileceği, örgütlenme tartışmasının merkezine yerleşmeli.

Yerel yönetimler için

Belediyelerin katkısı yalnızca maddi değil; en az onun kadar önemli olanı, bir kooperatifin arkasında bir kamu kurumunun görünmesinin sağladığı güvenilirlik. Ne var ki kişisel ilişkilere ve siyasal konjonktüre bağlı destek kırılabilir kalıyor. Önerimiz desteğin kurumsallaşması: süreli protokollere bağlan-

miş mekân tahsisi; kent lokantaları ve okul yemek-haneleri gibi kamusal alımlarda kooperatiflerden tedarik için tanımlı bir kota; desteğin tekil oluşumlardan çok ağ koordinasyonuna yöneltilmesi; ortak lojistik ile depolama altyapısının kamusal bir hizmet olarak kurulması. Öneri hayalî de değil. Bir görüş-mecinin aktarımına göre, 2019 sonrasında büyükşehir belediyesiyle yürütülen üretici pazarı sürecinde kentin iki yakasında birer depo ve kooperatifler arası haftalık nakliye masaya gelmişti; süreç, siyasal konjonktürün daralması kadar oluşumların kendi aralarında ortak bir doğrulama ilkesi ve temsil usulü kuramamasıyla da çözüldü. Toptancı haller ve belediyenin üreticiden alım mekanizmaları bugün de yerinde; eksik olan, kooperatiflerin bu altyapıya tanımlı, süreli ve siyasal konjonktürden görece bağımsız biçimde eklemelenmesini sağlayacak düzenleme.

Merkezî politika için

Kooperatif mevzuatı, kâr amacı gütmeyen tüketim kooperatiflerini ticari şirketten ayıran bir statü tanımlamalı ve yönetim kurulu üyelerinin kişisel cezai sorumluluğunu buna göre yeniden düzenlemeli. Kolektif girişimlerin işletme sermayesine ve krediye erişimi sağlanmalı; enflasyonist bir ortamda sermayeye erişemeyen bir yapının ayakta kalması, örgütsel becerinin çözebileceği bir sorun değil.

İleriye bakarken

Bu tablo umutsuzluğa bir davet değil; en az üç nedenle.

İlki, ihtiyaç ortada ve büyüyor. Bir görüşmeci, yüksek enflasyon nedeniyle hiçbir ekolojik ölçüt gözetmeden örgütlenen enformel toplu alım gruplarının yaygınlaştığını anlatıyor. Ortak alım ihtiyacı azalmadı, biçim değiştirdi. Enflasyon kolektif alımı hem daha gerekli kılıyor hem de kolektif yapının sermayesini eritiyor; kentsel dönüşüm mahalle dayanışmasını hem daha değerli kılıyor hem de mahalleyi dağıtıyor. İhtiyaç ile kapasitenin ters yönde hareket etmesi, kamusal desteğin tam olarak nerede gerektiğini gösteriyor.

İkincisi, sıfırdan başlanmıyor. Yirmi yıla yayılan bu deneme alanı, üreticiyle güvene dayalı bir ilişkinin nasıl kurulacağını, katılımcı doğrulamanın nasıl işleyeceğini, bir mahalle mekânının kriz anında birkaç gün içinde nasıl dayanışma merkezine dönüşebileceğini gösterdi. Üretilen arşiv, kurulan üretici ilişkileri ve bir kez masaya gelmiş kamusal öneriler, yeniden denemek isteyenler için hazır bir başlangıç noktası. Bir denemenin değeri yalnızca tutan kısmıyla değil, nelerin denendiğinin ve hangi koşullarda tutmadığının kayda geçmesiyle de ölçülür.

Üçüncüsü, ayakta kalanlar başka sonuçların mümkün olduğunu gösteriyor. Melez emek modeline geçen, temkinli büyüyen, yerel birimlerini kendi işleyişleriyle kuran ve bakımı kurumsallaştıran yapılar, aynı koşullar altında farklı sonuçlar üretebildi. Yapısal koşullar sonucu belirlemiyor; olasılıkları değiştiriyor.

Araştırmanın sonraki adımları planlandı: envanter İstanbul dışına genişletilecek ve karşılaştırmalı bir Türkiye haritasına dönüşecek; bulgular yerel yönetimler için bir politika notuna çevrilecek; öz-değerlendirme aracı oluşumlarla birlikte sınanacak. Asıl adım ise bir raporun değil, alanın kendisinin atacağı adım: oluşumların toplamını, kendini yeniden üretebilen bir ekosisteme dönüştürecek ortak yapıları kurmak.

Kapanış metinlerinden biri “hikâyemiz burada bitmiyor” diyordu. Bu rapor o cümleye verilmiş bir yanıt olarak da okunabilir: toprak yeniden uygun olduğunda, yeniden denemek isteyenler sıfırdan başlamak zorunda kalmasın diye.

■ RAPORUN TAMAMI

Ayakta Kalmak ile Hareket Olmak Arasında

Kaynakça, görüşme kodları, envanterin tamamı ve öz-değerlendirme aracı raporun tam metninde yer alıyor.

sp.ozyegin.edu.tr

Ayakta Kalmak ile Hareket Olmak Arasında

İstanbul'da Gıda Toplulukları ve Tüketim Kooperatiflerinin Çoklu Kriz Deneyimi

Rapor Özeti · İstanbul, Ekim 2026

YAZARLAR

Orkun Doğan
Doç. Dr. Oya İktil Selçuk
Doç. Dr. Candan Türkkan

PROJE

Bu rapor özeti, Özyeğin Üniversitesi Toplumsal Etki Tohumlama Programı tarafından desteklenen “Çoklu Krizler Karşısında Alternatif Gıda İnisiyatiflerinin Hikâyesi: Başarısızlık Deneyimlerinden ve Yaratıcı Örneklerden Dirençlilik İnşa Etmek” projesi kapsamında hazırlanmıştır.

PROJE ORTAKLARI

Yerküre Yerel Çalışmalar Kooperatifi
Özyeğin Üniversitesi Sürdürülebilirlik Platformu

ÖNERİLEN ATIF

Doğan, O., Selçuk, O. İ. ve Türkkan, C. (2026). Ayakta kalmak ile hareket olmak arasında: İstanbul'da gıda toplulukları ve tüketim kooperatiflerinin çoklu kriz deneyimi [Rapor özeti]. Özyeğin Üniversitesi Sürdürülebilirlik Platformu.
<https://sp.ozyegin.edu.tr/istanbulda-gida-topluluklari-ve-tuketim-kooperatiflerinin-coklu-kriz-deneyimi/>

ETİK ONAY

Özyeğin Üniversitesi Etik Kurulu, Nisan 2025, onay kodu 2025/06/01.

RAPORUN TAMAMI

Araştırma raporu, kaynakça ve envanter:
sp.ozyegin.edu.tr/istanbulda-gida-topluluklari-ve-tuketim-kooperatiflerinin-coklu-kriz-deneyimi/

YAPAY ZEKÂ KULLANIMINA İLİŞKİN NOT

Bu rapor özeti hazırlanmasında metin düzenleme ve tasarım aşamalarında yapay zekâ uygulamalarından destek alınmıştır. Araştırmanın tasarımı, verilerin analizi ve yorumu ile raporda ileri sürülen değerlendirmelere ilişkin sorumluluk yazarlara aittir.

Görüşme ve çalıştay alıntıları anonimdir. Kaynaklar, görüşme kodları ve envanterin tamamı raporun tam metninde yer almaktadır. Rapor özetinde yer alan görüş ve değerlendirmeler yazarlara aittir; destekleyen ve ortak kurumların resmî görüşlerini yansıtmayabilir.

DESTEKLEYEN

PROJE ORTAKLARI

